

COMUNICACIONES

LITERATURA I ART DE L'EDAT MITJANA AL SEGLE XIX

CATALUNYA CAPDANTERA I RECEPTORA D'IDEES ESTÈTIQUES (DE LES ARTS I DE LES LLETRES)

Sóc català. Catalunya va tenir el primer Parlament democràtic
molt abans que Anglaterra.
I va ser al meu país on hi ha haver les primeres nacions unides.

Pau Casals¹

El modernisme català en parte anuncia, en parte se anticipa
y en parte coincide con el modernismo español.

Valentí Fiol (1973: 20)

Arran d'haver llegit i meditat aquests dos petits textos i atès que un dels blocs temàtics del XV Col·loqui de l'AILLC és «La literatura i les arts», vaig adonar-me que s'obria una línia de recerca interessant en considerar que Catalunya ha estat capdavantera i receptora al llarg de la història i en molts àmbits de les relacions humanes. Havia d'emmarcar, però, aquest protagonisme en el camp de les lletres i de les arts, marginant la política, el pensament, l'educació² i el periodisme.³

Per tant, desitjo plantejar com a hipòtesi d'ulteriors recerques més monogràfiques i, si hom ho prefereix, com a objectiu prioritari, el fet que Catalunya, al llarg de la història de la cultura, ha estat capdavantera i receptora d'idees i de canons estètics europeus abans que arribessin a la resta de l'Estat. Dit amb altres paraules potser més planeres, el Principat ha estat la porta d'entrada, com a pioner i difusor d'idees estètiques, de corrents artístics, de moviments literaris i d'influències estrangeres.

Com a punt de partida serveixen, per tant, les paraules aplicades al modernisme que encapçalen aquest treball, llunyanes ja en el temps, però encara vigents. No obstant això, em proposo de fer un recorregut per la història cultural i fixar-me en alguns períodes, sempre des d'una perspectiva historicista i comparativa alhora. Voldria esbrinar i estendre *mutatis mutandis* el postulat modernista anterior a altres manifestacions artístiques i literàries dels diferents

1. Paraules dites en el famós discurs de Nacions Unides. Les he trobat aquest estiu en un llibre de caire polític.

2. En aquest camp, tres exemples: l'IES Ramon Muntaner de Figueres és el més antic de l'Estat espanyol; més recentment, fou capdavantera en tot allò que va suposar l'Institut Escola en l'època de la República; amb l'aprovació de la LEC, Catalunya és la primera comunitat autònoma que té llei pròpia d'educació.

3. No m'abstinc d'esmentar *El Brusi*, primer rotatiu de tot l'Estat espanyol, creat l'any 1792.

períodes històrics, aportant-hi, òbviament, textos, documents, arguments d'autoritat, etc., per tal que meres hipòtesis esdevinguin tesis fonamentades.

Abans, però, d'entrar en matèria, s'han de fer encara unes consideracions prèvies. Cal advertir, de bell antuvi, que el tema és ampli, ambiciós i de difícil elaboració. Ampli perquè, sens dubte, cada període històric triat ja donaria *per se* per escriure més d'una dotzena de folis com a treball monogràfic i, fins i tot, aprofundint, podria generar una tesi doctoral. Ambiciós, en el bon sentit del mot, ja que desitjo obrir vies de recerca en relació amb allò explicitat ratlles més amunt i, sobretot, pregonar-ho, amb legítima i modesta aspiració, tot pensant en gent de més enllà de l'Ebre, de la Franja de Ponent o dels Pirineus. Catalunya també té *per natura*, a banda de moltes altres senyes d'identitat, la sort, el privilegi, potser per la seva situació geogràfica, potser pel nostre tarannà o potser per altres causes, d'haver estat porta d'Europa vers la Península Ibèrica en els corrents estètics. Finalment, de difícil elaboració perquè la recerca, per la seva naturalesa i els seus objectius, obligava a consultar moltes fonts i molta bibliografia, no tota a l'abast i menys per a un professor aclaparat per la tasca acadèmica ordinària de final de curs i una d'extraordinària, feixuga i delicada del mes de juliol, com és ara la de President d'un tribunal d'accés al cos de catedràtics d'educació secundària.

Davant d'aquesta situació, he optat per fer unes cales, a tall d'exemples concrets, on sovintejaran més els suggeriments, les interpretacions, les conjectures, les hipòtesis, el tractament prudent, que no pas les afirmacions gratuïtes i dogmàtiques; tot plegat, però, amb base fonamentada i transformable en sòlida tesi.

La meva immersió en el túnel del temps se centrarà principalment en tres períodes històrics, prou llargs o prou carregats de contingut polític, social, ideològic, ètic i estètic: l'edat mitjana fins arribar a l'Humanisme; el segle XIX, en les seves primeres i darreres dècades, o sigui, els seus inicis, amb un romanticisme primerenc, i els seus últims anys, amb un modernisme pletòric; i el primer terç del segle XX, amb unes avantguardes amb molta personalitat.

Així si fem el primer tall i la primera aproximació en el període medieval, hi trobem, d'entrada, gèneres, corrents i autors que cal esmentar i examinar, que cavalquen també en altres literatures, en el primer cas, o que tenen projecció i relació amb altres països, en el cas dels autors. Així, hi tenim les cròniques, el misticisme, l'humanisme, la novel·la cavalleresca, el petrarquisme, Jaume I, Ramon Llull, Sibiuda, Bernat Metge, Joanot Martorell, etc. Anem a pams i fem ja els primers tasts i les primeres reflexions.

Quant a les cròniques, hom sap, o hauria de saber des del batxillerat, que fou un gènere conreat en la literatura castellana (Alfons X, el Savi, amb la *Crònica General* i *General e Grand Storia*) i la catalana amb les famoses quatre Cròniques (Jaume I, Ramon Muntaner, Bernat Desclot i Pere el Cerimoniós). En aquest cas, potser és qüestió de pocs anys i la cronologia ens hi ajuda. Del

segle XIII són el rei castellà i el rei català, a més, lligats per raons de família (Jaume I fou sogre d'Alfons X el Savi). Hom llegeix a la monumental *Historia de la literatura universal* de M. de Riquer i J. M. Valverde (1984, II: 378, 388) que l'any 1270 estava molt avançada la *Crónica General*, mentre que l'any 1244 estava ja redactat el *Llibre dels feyts*, fins al capítol 327. Alhora, és de l'any 1268 la traducció catalana de *Rebus Hispaniae*, obra escrita per l'arquebisbe de Toledo Rodrigo Ximenez de Rada, tan seguida per Alfons X. És tan ajustada la cronologia que en aquest cas és millor no dedicar-hi més temps.

Sí que mereix atenció especial el misticisme català, que evidentment precedeix la mística castellana. Ramon Llull, figura cabdal de les lletres catalanes i universals, evocat fins i tot per A. Machado —que, dit de passada, no tenia gaire catalanofília—,⁴ escriu el *Llibre d'Amic e Amat* que, com se sap, és un tractat de mística amb tots els ets i uts que després recolliran santa Teresa de Jesús i sant Joan de la Creu: influència del *Càntic dels Càntics*, simbolisme, figures paral·leles de l'home i Crist, funció i importància de l'amor sublimat, etc. Ho sintetitza molt bé el recent *Diccionari de la literatura catalana* (Broch 2008: 543):⁵

Llibre d'Amic i Amat obra mística que forma part del llibre cinquè del *Blanquerna*. Redactat probablement entre el 1276 i el 1278 [...] síntesi de la mística i la filosofia lul·liana formalment és un llibre de meditació cristiana adreçat a ermitans, de gran valor poètic. Els elements constitutius són l'amic (home), l'amat (Crist o Déu) i l'amor, sovint personificat, que sol ser l'intermediari entre tots dos. El llibre, que reflecteix l'experiència mística personal de Llull, és influït per la Bíblia (*Càntic dels càntics*).

Ho proclama, en definitiva, el P. Batllori (1995: 53): «És Llull l'escriptor català que per primera vegada expressa les idees més elevades en una llengua romànica.». Primera evidència, doncs, que Catalunya fou capdavantera en el terreny de la mística.

Parlem breument de Ramon Sibiuda, figura poc coneguda, potser àdhuc enigmàtica, però que és considerat un dels primers humanistes catalans, abans de la nòmina dels castellans. Cal dir que Montaigne fou el seu valedor, ja que li dedicà un llarg capítol dels *Assaigs*, concretament el XII, intitulat «Apologia de Ramon Sibiuda» (veg. Montaigne, llibre II: 173-448). En aquests darrers anys hem d'agrair l'esforç del curador Jaume de Puig i Oliver, traductor de la seva obra (veg. Sibiuda *LC* i *LHCR*).⁶ Aquest personatge és un humanista de soca-rel i, juntament amb B. Metge, constitueixen un binomi que permet afirmar que l'humanisme arriba abans a Catalunya que a la resta de la Península. Ho

4. «[...] Como a través de un cristal, coloreado y no del todo transparente para mí, la lengua catalana [...], me deja ver algo de estas mentes iluminadas, de estos corazones ardientes de nuestra Iberia. Y recuerdo al gigantesco Lulio, el gran mallorquín» (Machado 1983: 273).

5. Veg., a més, Brummer (1983) i els articles apareguts a Mas i Vives et alii (1998).

6. Poc sabem d'aquest reverend, mestre en arts i medicina i professor egregi de teologia.

reconeixen sense embuts excel·lents medievalistes com ara M. Batllori (1995: 30-31 i 46-47):

[...] de tal faisó el 1398-1399 brota la primera pròpiament humanística de la Península Ibèrica en una prosa renaixentista perfecta *Lo Somni* de Bernat Metge [...] El barceloní Bernat Metge (1340-1346-1413) fou el primer filòsof pròpiament humanista de tot Catalunya i, fins i tot, de tota la Península Ibèrica. A *Lo Somni* ressonen i, fins i tot, hi entren en traduccions clandestines Ciceró, Casiodor, Boeci, S. Gregori el Gran, Tomàs d'Aquino, Lluïl i Escot, Dante, Petrarca i Boccaccio...

També ho reconeix Martí de Riquer (1934: 18-19) que, en el ja llunyà llibre de l'any 1934 diu, tot recollint i valorant, també, una frase de Marcelino Menéndez Pelayo:

Catalunya fou el segon país on florí l'humanisme. De fet l'humanisme català ja existeix l'any 1396 [...] i es manifesta esponent abans d'entrar al segle xv en la restant producció de Bernat Metge i en la d'Antoni Canals [...] En el segle xiv només hi hagué humanisme a Itàlia i a Catalunya. A França i a Espanya entra mig segle més tard [...] «el Renaixement llatí en les comarques de Llevant d'Espanya s'avança en mig segle respecte a Castella.»⁷ El fruit de l'humanisme català —com tots els fruits de Catalunya— el recollí Espanya. [...] Remarquem que almenys vuit traduccions clàssiques espanyoles [*De re rustica*, de Palladi; *De consolacione*, de Boeci; Valeri Màxim; *Paradoxa*, de Ciceró; *Tragèdies*, de Sèneca; *Pharsalia*, de Lucà; Quint Cursi; Livi] són fetes damunt versions catalanes. En altres fets, ultra això, es marca també el caràcter d'aportadora que té Catalunya envers Espanya [...] un barceloní Joan Boscà introdueix el renaixement en la lírica espanyola; un valencià Joan Lluís Vives, fa que la nostra península col·labori en l'humanisme internacional del segle xv. [...] I no és aquesta l'única vegada que Catalunya precedeix o porta a Espanya els moviments culturals estrangers: la lírica provençal i el romanticisme seguiren el mateix camí.

Cal potser emfasitzar, encara avui, en aquests primers anys del segle XXI, la importància i transcendència del llegat de Bernat Metge, i ho vull fer, una vegada més, amb dues afirmacions *ex cathedra* d'un dels pocs humanistes savis actuals, l'esmentat Dr. Riquer, la primera referent a *Lo Somni* i, la segona, a l'*Apologia* (Riquer / Comas 1964: 426 i 383, respectivament):

Lo Somni és la primera manifestació de prosa humanística a Espanya no tan solament pel que al seu estil [...] ans encara per la seva estructura, per gran nombre de les seves fonts i per l'actitud de l'autor davant la vida.

El migrat text de l'*Apologia* mereix ser considerat amb atenció, car representa una autèntica novetat en la literatura catalana i és una experiència que en llengua vulgar

7. Aquesta darrera frase és la de Menéndez Pelayo, extreta d'*Historia de la poesía castellana en la Edad Media*, vol. II, p. 265. Esmento per l'obra de Riquer (1934: 19).

ningú no havia gosat emprendre encara en tot Europa; es tracta de fer renéixer un gènere de vella i digníssima tradició: el diàleg filosòfic a l'estil de Plató i de Ciceró i que Petrarca havia reprès, però en llatí.

Per finalitzar aquesta ullada a l'humanisme, un comentari del P. Batllori (1995: 69):

l'any 1889 Antoni Rubió i Lluch publica *El Renacimiento clásico en la literatura catalana* i Josep Miquel Guàrdia llança la primera edició de *Lo Somni* de Bernat Metge. Es tracta del “descobriment” de l'entrada precoç de Catalunya al món del Renaixement i de la divulgació del text més representatiu d'aquest Renaixement primerenc.

i una remissió a uns articles més monogràfics: Rico (1983), Badia (1980) i Butinyà (2003).

No oblidem, per últim, com la novel·la cavalleresca té una paper especial no solament per estar representada pel *Tirant lo Blanc* i oferir un estereotip literari,⁸ sinó perquè, gràcies a la seva modernitat i originalitat, se salva de la crema de llibres descrita a les primeres pàgines del *Quixot*.⁹ Per tant, nova evidència: Catalunya receptora *mutatis mutandi* de la tradició cavalleresca medieval europea, que la concreta en una obra mestra que després serà admirada per Cervantes.¹⁰

Abans de fer el salt històric,¹¹ convé recordar una vegada més que un català, el barceloní Joan Boscà, introdueix el petrarquisme (veg. McNerney 1979 i García Sempere 1996), amb tímides i prèvies petjades en el poeta del xv, Ausiàs March, per poc després donar-li el toc definitiu el toledà Garcilaso de la Vega. Nova evidència: el paper transcendental d'un català en relació amb les lletres hispàniques del segle xvi.¹²

El segon tall, després de la travessa en el desert de la Decadència, com ja he avançat, és el segle xix, tant, si se'm permet expressió, per capçalera com per cua, és a dir, des d'una dimensió cultural: romanticisme i modernisme. Què

8. Tema interessant el dels estereotips literaris: Ulisses, Antígona, Tirant, Quixot, Hamlet, Romeu, Julieta, Dr. Faust, Manelic, Anna Karènina, el senyor Esteve, la Ben Plantada, Guillem Tell, etc.

9. Veg. Solà Solé (1979). No cal cap comentari personal davant del text cervantí reproduït: «¡Válgame Dios!— dijo el Cura, dando una gran voz— ¡Que aquí esté Tirante el Blanco! Dádmelo acá, compadre; que hago cuenta que he hallado en él un tesoro de contento y una mina de pasatiempos [...] dígoos verdad, señor compadre, que, por su estilo, es este el mejor libro del mundo...» (Solà Solé 1979: 543).

10. Agraeixo molt de cor la informació i suggeriments rebuts del bon amic el catedràtic Joaquim Parellada, un dels millors estudiosos actuals de l'humanisme tardà europeu i dels seus representants.

11. Hom troba encara més dades sobre altres aspectes. Només un exemple: veg. l'article de Jordi Parramon (1987).

12. Importa poc, en aquest cas, la llengua emprada.

pot dir hom del paper de Catalunya en l'arribada de les idees i del cànon romàntics? Dues figures sobresurten i protagonitzen la primícia: el romanticisme entra a Espanya via Catalunya gràcies al barceloní B. C. Aribau (1798-1862)¹³ i al manresà R. López Soler (1799-1836). M'aturaré en aquest segon perquè es tracta d'una figura menys coneguda. Sense entrar en gaires detalls de la seva biografia i personalitat (veg. Endle 1966, Picohe 1980, Bajona 1988 i Bastons i Vivanco [en premsa]), aviat acabarem fent només tres o quatre afirmacions reconegudes arreu. Va ser un dels fundadors de dues publicacions claus per al romanticisme: *El Europeo* (1823) i *El Vapor* (1833), en la primera de les quals apareix el primer manifest romàntic. Va tenir vinculacions literàries amb escriptors estrangers i fou un dels primers a iniciar la recepció a les lletres ibèriques de Chateaubriand (1768-1848), V. Hugo (1802-1885) i, sobretot, W. Scott (1771-1832). Dit amb altres mots, fou importador de cultura europea. Amb *Els bandos de Castilla* va introduir la novel·la històrica, gènere que darrerament ha tornat a agafar volada.¹⁴ Com a resum, els comentaris d'un bon especialista en la literatura europea del segle XIX, el Dr. E. Rubio Cremades (veg. Rubio Cremades / Ayala 1988: 9-10, 16, 19):¹⁵

Desde el 18 de noviembre de 1823 al 24 de abril de 1824, fecha de duración de *El Europeo*, López Soler publicará numerosos artículos de crítica literaria y de creación poética, constituyéndose el verdadero promotor y propagador del romanticismo en España [...] La labor de López Soler en *El Europeo* fue la del verdadero propagandista del romanticismo, publicando no sólo artículos ortodoxamente románticos —*Las ruinas*— sino también estudios sobre las nuevas doctrinas literarias. [...] Lo realmente importante no es discutir su valor estético u originalidad, sino subrayar que gracias a la novela de López Soler se inaugura en España una tendencia noveltesca que iba a durar casi un siglo.

En definitiva —i no importa tampoc aquí la llengua emprada—, Catalunya fou, amb clara evidència, una vegada més, la porta d'Europa per on entraren a Espanya el cànon i les idees romàntiques.

Un salt més: darreries del segle XIX. *Modernisme, fi de segle, època finisecular, crisi de valors del tombant de segle...*, tots aquests noms per designar un període en què les lletres i les arts floriren amb intensitat en tot Europa i, una vegada, més fou Catalunya el canal d'arribada a Espanya per generar tot el que J.-C. Mainer anomena, amb encert, *edad de plata*.¹⁶ Moltes coses se n'han dit ja,

13. No cal recordar, per raons òbvies, que l'any 1833 publicà la transcendental oda *La Pàtria*.

14. Veg. el suplement «Cultura» de *La Vanguardia* del 15-x-2008.

15. Esmenta J. I. Ferreras (1976: 109-113). A la solapa d'aquesta edició feta a Catalunya hom llegeix: «Uno de los máximos periodistas catalanes de todos los tiempos o ya puestos, como el faro del Bages que iluminó España con la luz de Walter Scott y Schlegel».

16. És el títol del seu llibre (veg. Mainer 1986), potser amb una cronologia inicial una mica inexacta en relació amb les lletres i les arts catalanes.

gràcies a bons especialistes,¹⁷ i moltes encara es poden dir, no tan conegudes ni reconegudes. Partint d'una altra reflexió de Valentí Fiol (1973: 15): «su inicio en tanto que corriente bien definida que aparece como un hecho nuevo en las letras, en el arte y en el pensamiento, se produce con notable antelación a la primeras manifestaciones del movimiento homónimo allende el Ebro», cal fer la avinent amb la hipòtesi que probablement R. Darío ja pronunciés l'any 1892 a la tertúlia del Quatre Gats; aquelles paraules —o semblants— que hom troba a *Cantos de vida y esperanza*: «El movimiento de libertad que me tocó iniciar en América se propagó hacia España, y tanto aquí como allí el triunfo está logrado» (Diego 1970: 25). Per altra banda, és evident que el modernisme català exporta un cànon estètic a molts indrets de l'Estat: el teatre d'À. Guimerà triomfa a Madrid; Granada, Còrdova, Aranjuez, La Granja són matèria primera de la pintura de S. Rusiñol; hi ha edificis gaudinians, com hom sap, a Astorga, Lleó, Comillas; la música d'A. Vives, E. Morera i I. Albéniz ressona per tota la pell de brau, etc. I no solament aquesta expansió ja és prou important *per se*, sinó que despertà gran interès en intel·lectuals i artistes. Només unes petites mostres: Unamuno se sent atret, fascinat per l'empenta de la joventut catalana (Hina 1986: 289) i inicia contactes epistolars amb artistes i intel·lectuals catalans.¹⁸ Un dels primers fou Jaume Brossa, potser un dels informadors i comentaristes, un dels proveïdors culturals d'Unamuno més importants dels corrents ideològics europeus, segons hom dedueix fàcilment de la lectura de les 53 cartes (veg. Bastons i Vivanco 1991) que dissortadament romanen inèdites a la Casa Museo Miguel de Unamuno de Salamanca. Només un paràgraf d'una de les primeres cartes, a tall d'exemple:

Tengo interés en que V. se fije en lo de aquí, el movimiento moderno ha entrado en Cataluña con bastante ímpetu, rompiendo con la tradición nacional española y si aún no ha producido obras originales con carácter propio, ha preparado el ambiente para recibir todo lo moderno que nos envían países más afortunados que el nuestro.

Per tant, també és evident que Catalunya fou la porta oberta per a la recepció dels millors homes de les lletres i de les arts d'Europa del moment.¹⁹ Hi ha molts treballs també ja publicats als quals remeto (veg. Siguán 1990, Camps 1996, Casacuberta 2003, Ramírez 1977, Cairol 2000, Allegra 1984 i Janés 1985). No obstant això, faig un esment especial al llibre *Història d'un entusiasmo. Nietzsche i la literatura catalana* (Espinós 2009), recentment aparegut

17. Treballs de C. Bastons, V. Cacho Viu, Jordi Castellanos, M. À. Cerdà, J. L. Marfany, Valentí Fiol.

18. Prou coneguda és l'amistat Maragall-Unamuno; es cartejà amb Apelles Mestres, Santiago Rusiñol, Joaquim Casas Carbó, Ramon Casas, Pompeu Gener, Pere Coromines, Alexandre de Riquer, etc.

19. Carducci, Carlyle, D'Annunzio, Goethe, Hauppmann, Ibsen, Leopardi, Maeterlink, Nietzsche, Novalis, Wagner; més tard, Freud.

aquí, a la capital del Segrià, seu d'aquest col·loqui, pel tractament que fa de la recepció de Nietzsche a Catalunya, molt més ampli, rigorós i documentat que en el seu dia l'obra, esdevinguda clàssica sobre aquesta qüestió, de Gonzalo Sobejano (1970) *Nietzsche en España*.

I no vull acabar aquesta cala d'un temps esplendorós en tots els àmbits de la vida catalana, que connectaria, quasi sense solució de continuïtat, amb el noucentisme i amb les avantguardes, sense aportar uns bons testimonis de l'abast i projecció del nostre modernisme, molt superior a l'hispanic. Homes importants de l'època així ho reconegueren. Recuperem Rubén Darío (1987):

El nombre de Rusiñol me conduce de modo necesario a hablaros del movimiento intelectual que ha seguido, paralelamente al movimiento político y social. Esta evolución que se ha manifestado en el mundo en estos últimos años y que constituye lo que se dice propiamente el pensamiento moderno o nuevo, ha tenido aquí su aparición y su triunfo, más que en ningún otro punto de la Península, más que en Madrid mismo [...] Las revistas ilustradas pululan hechas maravillas; las impresiones igualan a las mejores de Alemania, Francia, Inglaterra o Estados Unidos tanto en el libro común y barato como en la tipografía de arte y costo.

També P. Baroja (1899: 26) va dir en francès: «Le mouvement moderniste à Catalogne a plus d'intensité qu'à Madrid. L'impressionisme dans la littérature, et le pre-raphaélisme dans l'ornementation pénétrèrent d'abord en Catalunya, qui est l'Allemagne de l'Espagne».²⁰

Molts crítics posteriors han reconegut el paper capdavanter de Catalunya en el tractament del modernisme, com a moviment, com a període historico-cultural i estètic i, sobretot, com a actitud, com a forma de ser i de viure una nova sensibilitat i una nova mentalitat. A banda que hom podria aportar textos concloents d'estudiosos interessats pel tema, com ara Ricardo Gullón (1980: 32), Giovanni Allegra (1987: 22) o José-Carlos Mainer (1988: 40, nota), entre d'altres, per raons d'espai, només dues postilles: una, de l'hispanista anglès Richard Cardwell i l'altra, del malaurat historiador castellà Vicente Cacho Víu. Del primer (Cardwell 1981: 12): «Y cuando Díaz-Plaja contrastó el cansancio de las letras castellanas del fin de siglo con la pujanza catalana es porque no ha notado la transmisión de las normas estéticas del grupo de Sitges al grupo *Helios* de Madrid». Del segon són les paraules següents (Cacho Víu 1984), que permeten cloure aquesta aproximació al modernisme: «El modernisme catalán

20. Hom pot adduir més textos i autors. No em resisteixo a copiar-ne, en lletra petita, a peu de pàgina, encara un més, el del granadí A. Ganivet: «por lo que he visto en Barcelona, puedo ya tomar juicio y desde luego esto es muy bueno. Más movimiento que en Madrid, más limpieza, mejores paseos y tiendas muy bien puestas [...] En materia de cafés y teatros está esto mejor que Madrid, no sólo por lo que abundan, sino porque tienen el aspecto más lujoso...» *Correspondencia familiar*, 1892, citat per Permanyer (1993: 115).

es anterior en el tiempo al resto de España; este dato no tendría un significado especial de no haberse convertido en factor estratégico de primordial importancia para la afirmación de un nacionalismo cultural».

M'apropro ja al darrer tall seleccionat de la història cultural de Catalunya, Espanya i Europa. M'aturo a les avantguardes (entre la bibliografia clau, veg. Molas 1983, Arenas/Cabré 1990, Grilli 2003, Saludes 2003, Terry 2003 i Vila 2003) i com aquestes van ser en general rupturistes amb el passat i trencadors de motllos i tradicions. Permeteu-me que enfoqui aquest darrer tram de la meua comunicació d'una manera més agosarada o, millor dit, potser original —no m'atreveixo a emprar el qualificatiu *surrealista*—, sense oblidar, per descomptat, el caràcter innovador de Catalunya envers la resta de l'Estat en un període de difícil i imprecisa cronologia. El tema ha estat prou treballat (veg. Molas 1983 i Arenas/Cabré 1990) i hauríem de filar prim amb anys, mesos i potser setmanes, respecte a la publicació de manifestos, proclames, declaracions, discursos, obres d'ací i d'allà, a Catalunya i la resta de l'Estat, a Barcelona i a Madrid, en indrets europeus, com si d'una cursa es tractés, de qui va ser el primer a introduir el cubisme,²¹ el futurisme (veg. Arenas/Cabré 1990: 45-49 per a poemes futuristes de Salvat-Papasseit de 1919; Molas 1983) o el surrealisme; de si els calligrames catalans, o poemes avantguardistes de J. Folguera, J. Salvat-Papasseit i J. M. Junoy, són anteriors, per exemple, a les gregueries de Ramón Gómez de la Serna, o si precedeixen en el temps —segur que sí— obres de tema i tècnica surrealista de J. V. Foix i Salvador Dalí a l'etapa avantguardista dels poetes castellans del grup del 27,²² molt més tardanes, evidentment.²³

Sigui el que sigui i prenent el fil d'una aportació més original, més nova —potser massa—, em vull centrar en dos personatges que tingueren Figueres, ciutat quasi fronterera i porta d'Europa, com a lloc d'activitat acadèmica o de naixement. Em refereixo a Gabriel Alomar i a Salvador Dalí. Tothom sap o hauria de saber que el poeta mallorquí dictà una xerrada sobre «futurisme» l'any 1904 i publicà l'any 1907 *El futurisme* (veg., p. ex., Alomar 1970), tot avançant-se uns anys al manifest de l'italià Tommaso Marinetti. Encara que potser no hi hagué una relació directa, com apunta G. E. Sansone (1977), almenys

21. No s'ha d'oblidar la importància de *Les senyorettes d'Avinyó* (1907) de P. Picasso, per a molts l'inici del cubisme a la pintura en territori hispànic.

22. F. García Lorca, *Poeta en Nueva York* (1929-1930); R. Alberti, *Sobre los ángeles* (1927-1928); L. Cernuda, *Los placeres prohibidos* (1931); G. Diego, *Imagen y Manual de espumas* (1918-1922), i V. Aleixandre, *Pasión de la tierra, Espadas como labios* (1930-1931).

23. El professor L. Busquets i Grabulosa (2003: 27) va pronunciar a Madrid la frase següent: «Esperando, pues, que llegue el día en que un simple estudiante castellano conozca igual de bien el surrealismo de F. García Lorca que el nuestro J. V. Foix, pongamos por caso (por cierto, el del segundo muy anterior al del primero y al del propio Alberti)». Deixo de banda els *-ismes* més genuïnament castellans, com l'ultraisme, el creacionisme i el postisme, tots ells amb nul·la repercussió a Catalunya.

sí que coincideixen en el nom del moviment i en els principis estètics bàsics. El catalanòfil italià afirma (Sansone 1977: 456):

Naturalment no hi ha cap motiu que impedeixi de suposar que o bé Marinetti es va assabentar del futurisme d'Alomar després de la fundació del seu moviment i de la redacció del *Manifesto*, o bé que ja hagués trobat el nom quan va conèixer a través de Robin l'existència de l'opuscle de l'escriptor català, però la successió cronològica i l'àrea cultural en la qual es movia el poeta italià donen poc crèdit a aquestes suposicions.

Aquests asseveracions, potser de base real, podríem replicar-les, per tal de crear debat, amb el següent comentari d'Oriol Pi de Cabanyes aparegut a *La Vanguardia* (12-I-09):²⁴

En el Centre Georges Pompidou de París recuperan el futurismo como fuente de la modernidad ¿Se habrán acordado, como es debido, del mallorquín Gabriel Alomar, que fue professor de Dalí en el instituto de Figueres? Fue él, en realidad quien inventó la palabra *futurismo* y quien la utilizó por vez primera titulado así una conferencia dada en el Ateneo Barcelonés el 18 de junio de 1904. Cuando el diario *Le Figaro* publicó en portada el *Manifeste du futurisme*, el 20 de febrero de 1909, hacía ya casi cinco años que Alomar había puesto en circulación el término («palabra mía y única, creación de quien esto escribe esto escribe», reclamaba apenas dos semanas después, el 9 de marzo de 1909, en las páginas de *El Poble Català*).

Respecte a Salvador Dalí, que mantingué estreta amistat amb García Lorca i Buñuel, és sabut que escampà arreu noves concepcions de l'art i de la pintura,²⁵ a vegades de manera absurda (va arribar a exclamar «el surrealismo soy yo») o rocambolesca. A més, cal subratllar, en aquesta línia d'oferir i aportar alguna dada poc coneguda, dues coses. La primera és que en l'obra *Dalicedario* del professor mollerussenc Miquel Visa (2003: 1974, n. 13), hom troba:

El 20 de abril de 1912 fue una fecha importante en el calendario cultural catalán. En las galerías Dalmau de Barcelona se organizó la primera exposición de pintura cubista que se celebró fuera París. La muestra sirvió para estrechar lazos culturales entre las dos capitales.

És l'any 1912, quan encara, a Castella, segons la tradició, imperava el modernisme, ja que s'allargà, per una absurda concepció tradicional que cal revisar, fins a la mort de Rubén Darío, l'any 1916.

24. Molt abans en aquest rotatiu havia aparegut un article on s'associa el futurisme amb el feixisme de Mussolini (veg. l'edició del dia 11-III-2001).

25. *Ex nihilo, ex ovo*, fruit del seu psicossomatisme, del seu estat paranoic, apresos potser a París.

La segona dada que vull subratllar és més localista, més particular, més personal, més subjectiva, més d'àmbit reduït, però prou significativa. Per atzars de la vida, m'ha arribat a les mans, no fa gaire,²⁶ el volum *Studium. La revista del jove Dalí*, on hom llegeix entre, altres coses (veg. Guillaumet 2003 [1989]: 10-11, n. 16):

Studium ha transcendit l'àmbit local per la personalitat de Salvador Dalí, pel fet que s'hi manifesti per primera vegada com a escriptor i sobre temes d'art [...] La revista de batxiller de Salvador Dalí i els seus amics ha esdevingut una referència clàssica en el món contemporani bé que poquíssima gent l'hagi pogut veure fins a la publicació d'aquest llibre.

A banda de l'interès, que ultrapassa la dimensió local i biogràfica, cal subratllar que a la revista es parla d'homes de lletres i de les arts universals (R. Darío, J. Maragall, J. Verdaguer, A. Guerra Junqueiro, A. Machado; L. da Vinci, Miquel Àngel, El Greco, D. S. Velázquez, F. de Goya, A. Durer, respectivament), la qual cosa demostra com Catalunya, simbolitzada en aquest cas per una ciutat provincialiana, l'any 1919 era receptora d'autors i artistes i sensible a la seva obra.

Tanco aquesta reflexió, potser tocada per la tramuntana empordanesa o per la boira lleidatana, tot assenyalant que de ben segur que es trobarien altres exemples semblants en altres indrets o altres publicacions d'arreu, on hi ha d'haver, intueixo, tanmateix, simbiosi entre el fet que Catalunya sigui capdavantera i receptora d'idees estètiques foranes, o dit en altres termes, potser més mercantils, sigui primer importadora i després exportadora de cànons estètics.

Dedico el poc espai restant per a la recapitulació, en forma de conclusions, sempre en aquests casos provisionals i susceptibles de ser corregides i augmentades:

1. És evident que Catalunya ha estat capdavantera a l'edat mitjana en moltes formes, temes, gèneres i corrents estètics. Potser he abusat de l'argument d'autoritat, el *magister dixit*,²⁷ però és una època que per alguns queda molt llunyana i era bo actualitzar evidències.²⁸

2. També, a la primera meitat del segle XIX, Catalunya actua de porta obera i són homes de la importància de Víctor Balaguer, Ramon López Soler i Bonaventura Carles Aribau els qui introdueixen el cànon romàntic i donen a conèixer autors estrangers.²⁹

26. Potser en qualitat d'exalumne de l'IES Ramon Muntaner de Figueres, on vaig cursar tot el batxillerat i el preuniversitari (1954-1962).

27. De la categoria humana, acadèmica, intel·lectual i erudita de Miquel Batllori i Martí de Riquer.

28. Lluís Busquets i Grabulosa creu que els *exempli* de Lull són molt anteriors als de Juan Manuel i als de l'A. de Hita.

29. I encara queden aspectes per esbrinar i aprofundir: el mestratge de M. Milà i Fontanals sobre M. Menéndez Pelayo; el paper de Josep Ixart com a crític literari, tractant, a vegades com a

3. No cal insistir, després d'haver-ne aportat textos, comentaris i valoracions, de l'abast del modernisme català i com aquest s'avança al de la resta de l'Estat, alhora que ofereix un alt grau de receptivitat d'escriptors, pensadors i artistes de moda a Europa.

4. L'avantguardisme català, que afecta igual les lletres i les arts, actua de corretja de transmissió entre els diferents *-ismes* europeus i la seva acollida a Espanya. Cal subratllar que és lamentable que un llibre com el de Miquel d'Ors (1977), que parla de la tradició del cal·ligrama, no inclogui cap exemple dels produïts per J. Folguera, J. M. Junoy, J. V. Foix, J. Salvat-Papasseit o V. Solé de Soto.

5. En algun cas s'han dit coses ja sabudes, però calia ara presentar-les quasi com un estat de la qüestió, amb una intencionalitat que ultrapassa els límits tradicionals de la recerca humanística.

6. En definitiva, hem d'obrir línies de recerca, sempre des del mètode comparatiu i historicista, sempre complementaris, sense oblidar que les darreres paraules, per ja cloure i concloure, han de ser per ajudar, mitjançant el diàleg cultural, a ubicar Catalunya, com a força centrípeta, en una Espanya *de facto* i *de iure* plurinacional, plurilingüe, pluricultural, d'acord amb el llibre *Entre lo uno y lo diverso*, d'un gran comparatista, el professor Claudio Guillén (2005), dos mots i dos conceptes que sempre haurien d'anar agermanats i complementats en les «múltiples morades»³⁰ de l'espai i del temps, concretats en aquest meu treball³¹ a Catalunya, a Espanya, a Europa en l'edat mitjana, en el segle XIX i en el primer terç del segle XX en l'àmbit de les lletres i de les arts, amb el desig que tot plegat s'escampi i pregoni des de les aules universitàries, de secundària, des dels llibres, des dels mitjans de comunicació, des de les noves tecnologies i des d'altres fòrums.

CARLES BASTONS I VIVANCO
IES Jaume Balmes de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- Allegra 1984: Giovanni ALLEGRA, «Aspectos de la cuestión Wagner//Nietzsche en la Cataluña Modernista», *Castilla*, 8, 9-24.
— 1987: Giovanni ALLEGRA, «Cataluña como vía de penetración del modernismo», dins Guillermo Carnero Abad (coord.), *Actas del Congreso Internacional sobre el Modernismo Español e Hispanoamericano*, Còrdova, Diputació de Còrdova.

primícia, temes del realisme i del naturalisme (en aquest cas, és un suggeriment de la també bona amiga i professora de l'IES Jaume Balmes, Quima Bisbe).

30. Un altre atractiu títol del professor Claudio Guillén (1998).

31. Només una mirada objectiva a determinats períodes de la història de l'art i de la literatura d'Europa, de l'Estat espanyol i de casa nostra.

- Alomar 1970: Gabriel ALOMAR, *El futurisme i altres assaigs*, Barcelona, Edicions 62.
- Arenas / Cabré 1990: Carme ARENAS / Núria CABRÉ, *Les avantguardes a Europa i a Catalunya*, Barcelona, La Magrana.
- Badia 1980: Lola BADIA, «L'humanisme català: formació i crisi d'un concepte historiogràfic», dins Jordi Bruguera / Josep Massot i Muntaner (ed.), *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 41-70.
- Bajona 1988: Ignacio BAJONA, «López Soler y la novela histórica romántica», *Historia y vida*, 50, 112-123.
- Baroja 1899: Pío BAROJA, «Chronique espagnole», *L'humanité nouvelle*, III, 26 (10-III-1899).
- Bastons i Vivanco 1991: Carles BASTONS I VIVANCO, *Miguel de Unamuno i la cultura catalana: 1896-1906*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- (en premsa): Carles BASTONS I VIVANCO, «Víctor Balaguer (1824-1901) y Ramón López Soler (1799-1836), románticos catalanes, importadores de cultura europea», dins *Actas del Simposio de la Sociedad de Literatura Española del Siglo XIX*, 2008.
- Batl·lori 1995: Miquel BATLLORI, *De l'humanisme i del renaixement*, València, Edicions Tres i Quatre («Obra Completa», 5; «Biblioteca d'Estudis i Investigacions», 22).
- Broch 2008: Àlex BROCH (dir.), *Diccionari de la literatura catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- Brummer 1983: Rudolf BRUMMER, «Ramon Llull i Dante Alighieri, paral·lels literaris», dins Tavani / Pinell (1983: 241-255).
- Busquets i Grabulosa 2003: Lluís BUSQUETS I GRABULOSA, «Elogios, ironías, representacions i ditirambos», dins *Dos culturas hispánicas en diàlogo*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 27.
- Butinyà 2003: Júlia BUTINYÀ, «Una nova font de *Lo Somni* de Bernat Metge: Horaci», dins DDAA (2003, I: 215-234).
- Cacho Viu 1984: Vicente CACHO VIU, *Els modernistes i el nacionalisme cultural*, Barcelona, La Magrana.
- Cairol 2000: Eduard CAIROL, *Maragall i Novalis: poesia i experiència mística*, Barcelona, Claret / Fundació Maragall.
- Camps 1996: Assumpta CAMPS, *La recepció de Gabriele d'Annunzio a Catalunya*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Cardwell 1981: Richard CARDWELL, «Modernisme y modernismo: Santiago Rusiñol y Juan Ramón Jiménez», *Ínsula*, 416-417, 12.
- Casacuberta 2003: Margarida CASACUBERTA, «La fortuna d'Ibsen a la Catalunya dels anys vint», dins DDAA (2003, I: 285-300).
- Colón 1977: Germà COLÓN (ed.), *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Darío 1987: Rubén DARÍO, *España contemporánea*, Barcelona, Lumen.
- DDAA 2003: *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*, 2 vol., Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Diego 1970: Gerardo DIEGO, *Antología poética contemporánea*, Madrid, Taurus.
- Endle 1966: B. J. ENDLE, «Two sources of López Soler's articles in *El Europeo*», *Studies in Romanticism*, 5, 43-50.
- Espinós 2009: Joaquim ESPINÓS, *Història d'un entusiasme. Nietzsche i la literatura catalana*, Lleida, Pagès.

- Ferreras 1976: Juan Ignacio FERRERAS, *El triunfo del liberalismo y de la novela histórica (1830-1870)*, Madrid, Taurus.
- Garcia Sempere 1996: Marinela GARCIA SEMPERE, «La relació de l'obra poètica de Joan Boscà amb la d'Ausiàs March», dins *Miscel·lània Germà Colón*, v, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 89-108.
- Grilli 2003: Giuseppe GRILLI, «Garcia Lorca i Foix», dins DDAA (2003, II: 535-544).
- Guillamet 2003 [1989]: Jaume GUILLAMET, *Studium. La revista del jove Dalí*, 2a ed., Figueres, Brau edicions (1a ed.: Figueres, Edicions Federals).
- Guillén 1998: Claudio GUILLÉN, *Múltiples moradas*, Barcelona, Tusquets.
- 2005: Claudio GUILLÉN, *Entre lo uno y lo diverso*, 2a ed., Barcelona, Crítica.
- Gullón 1980: Ricardo GULLÓN, *El modernismo visto por los modernistas*, Madrid, Guadarrama.
- Hina 1986: Horst HINA, *Castilla y Cataluña en el debate cultural 1714-1939*, Barcelona, Península.
- Janés 1985: Alfonsina JANÉS, «Els “poemes wagnerians” de Jeroni Zanné», dins *Homenatge a Antoni Comas. Miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Facultat de Filologia. Universitat de Barcelona, 177-192.
- Machado 1983: Antonio MACHADO, *La guerra. Escritos 1936-1939*, Madrid, Escolar.
- Mainer 1986: José-Carlos MAINER, *La edad de plata (1902-1936)*, Madrid, Cátedra.
- 1988: José-Carlos MAINER, *La doma de la quimera*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Mas i Vives et alii 1998: Joan MAS I VIVES / Joan MIRALLES I MONSERRAT / Pere ROSSELLÓ BOVER (ed.), *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- McNerney 1979: Kathleen MCNERNEY, «Ausiàs March and Juan Boscán», dins Albert Porqueras-Mayo / Spurgeon Baldwin / Jaume Martí-Olivella (ed.), *Estudis de llengua, literatura i cultura catalanes: Actes del Primer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 195-208.
- Molas 1983: Joaquim MOLAS, *La literatura catalana d'avantguarda 1916-1938*, Barcelona, Antoni Bosch editor.
- Montaigne: M. DE MONTAIGNE, *Assaigs*, trad. de Vicent Alonso, 2a ed., Barcelona, Proa, 2008.
- Ors 1977: Miquel d'ORS, *El calígrama, de Simmiàs a Apollinaire*, Pamplona, Eunsa.
- Parramon 1987: Jordi PARRAMON, «Les primeres estrofes sàfiques en llengua vulgar (Representació de l'Assumpció del segle XIV)», dins Josep Massot Muntaner (ed.), *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, VII, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 5-11.
- Permanyer 1993: Lluís PERMANYER, *Cites i testimonis sobre Barcelona*, Barcelona, edicions la Campana.
- Picohe 1980: J. L. PICOHE, «Ramón López Soler plagiaire et précurseur», *Bulletin Hispanique*, LXXXII, 1 i 2, 81-93.
- Ramírez 1977: Pere RAMÍREZ, «Maragall traductor de Novalis», dins Colón (1977: 407-429).
- Rico 1983: Francisco RICO, «Petrarca y el “humanismo catalán”», dins Tavani / Pinell (1983: 257-291).
- Riquer 1934: Martí DE RIQUER, *L'humanisme català*, Barcelona, Barcino.
- Riquer / Comas 1964: Martí DE RIQUER / Antoni COMAS, *Història de la literatura catalana*, vol. II, Barcelona, Ariel.
- Riquer / Valverde 1984: Martí DE RIQUER / José María Valverde, *Historia de la literatura universal*, Barcelona, Planeta.

- Rubio Cremades / Ayala 1988: Enrique RUBIO CREMADES / María Ángeles AYALA (ed.), Ramón López Soler, *Jaime el Barbudo. Las señoritas de hogaño*, Sabadell, Caballo Dragón.
- Saludes 2003: Ana M. SALUDES, «El futurisme català: Salvat a Itàlia», dins DDAA (2003, II: 919-930).
- Sansone 1977: G. E. SANSONE, «Gabriel Alomar i el futurisme italià», dins Colón (1977: 431-457).
- Siguán 1990: Marisa SIGUÁN, *La recepción de Ibsen y Hauptmann en el modernismo catalán*, Barcelona, PPU.
- Sibiuda LC: Ramon SIBIUDA, *El llibre de les criatures*, Barcelona, Edicions 62, 1992.
- LHCR: Ramon SIBIUDA, *Llibre de l'home caigut i redimí*, Barcelona, Proa, 1995.
- Sobejano 1967: Gonzalo SOBEJANO, *Nietzsche en España*, Madrid, Gredos.
- Solà Solé 1979: Josep M. SOLÀ SOLÉ, «El Tirant i el Quixot», dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, I, Barcelona, Curial, 543-552.
- Tavani / Pinell 1983: Giuseppe TAVANI / Jordi PINELL (ed.), *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i literatura catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Terry 2003: Arthur TERRY, «L'avantguarda catalana dels anys 20», dins DDAA (2003, II: 1133-1142).
- Valentí Fiol 1973: Eduard VALENTÍ FIOI, *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*, Barcelona, Ariel.
- Vila 2003: Pep VILA, «Sobre una antologia de la literatura avantgardista publicada a Figueres de 1920», dins DDAA (2003, II: 1193-1206).
- Visa 2003: Miquel VISA, *Dalicedario*, Lleida, Pagès.

